

A ZENEMŰVEK TÁRGYI FELTÁRÁSA

GÓCZA GYULÁNÉ

A *Könyvtári Figyelő* 1985. 2. számában Rónai Tamás cikkében olvashattunk a megyei könyvtárak tárgyi katalógusairól. A szerző foglalkozik a hangzó dokumentumok tárgyi katalógusaival is, s az elénk tárt kép nem túlságosan megnyugtató: „Öt megyei könyvtárban egyáltalán nem építenek semmilyen tárgyi megközelítésre alkalmas katalógust. . . Több könyvtárban az 1980 előtti dokumentumok hiányoznak a szakkatalógusból”.¹

Mivel a hangzó anyagok tárgyi feltárása korántsem problémamentes, talán nem lesz érdektelen újra végiggondolni a zeneművek osztályozásának kérdéseit. Áttanulmányozva a hazai és külföldi szakirodalmat megállapíthatjuk, hogy a zenei információ tárolási és visszakeresési rendszerei között a feltárás valamennyi eszköze megtalálható, a könyvtári katalógustól a számítógépig. Ennek megfelelően a feltárás módszere tekintetében is igen változatos a kép. A mai, korszerű visszakeresőrendszerektől a felhasználó azt várja, hogy a kérdésében szereplő valamennyi ismérv alapján egyidejűleg menjen végbe a keresés. Erre a legalkalmasabbak a mellérendelő osztályozási rendszerek. Az osztályozási kifejezések elemzettsége szerint a mellérendelő osztályozási rendszereknek ötféle típusa különböztethető meg a kulcsszavas osztályozástól az információs tezauszig. A zenei dokumentumok feltárására valamennyi típus alkalmas, és a hazai és nemzetközi gyakorlatban megtalálható. Az 1980-as évek elején komoly szakmai viták és sokéves kutatómunka eredményeként megjelent az első zenei tezausz.²

A feltártság modernebb értelmezését vizsgálva felmerül a kérdés, vajon megoldható-e a zenében is a „szöveg”, azaz a zenei anyag tömörítése. A zeneművek feltárása is történhet a zenei információ: a zenei témák, motívumok, zenei alapelemek segítségével. A zenei témák lejegyzésének gyakorlati megvalósítására akad példa a zenei szakirodalomban. Gondoljunk a műjegyzékekre, tematikus katalógusokra, amelyekben a zeneművek incipitjeinek kottapéldáival találkozunk, vagy a hangversenykalauzokra, melyek a zenei témák kottamásolatait tartalmazzák. A zenei témák szótárában a legfontosabb zeneművek témáinak betűkódja található. Ma már könnyen megoldható a hangzó incipit, vagy témakatalógus is. A számítógépes feltárásban pedig egyszerre tárhatjuk fel a zenét ismérvek szerint, és rögzíthetjük magát a hangzó zenei információt is. Hazánkban is megindult a számítógépes feltárás, az Állami Gorkij Könyvtár Zeneműtárában.

Jelenleg azonban a zeneművek feltárásának a hazai és a nemzetközi gyakorlatban is legelterjedtebb eszköze a hagyományos könyvtári katalógus.

Mint az ismeretes, 1975-ben indult meg hazánkban a hangfelvételek központi feldolgozása³, mely a magyar anyag vonatkozásában 1980-tól teljesnek mondható. A köz-

ponti ellátás mintegy 900–1000 gyűjtemény számára biztosítja a központi cédulaellátást ETO és FZO szakjelzettel. Elsődlegesen az volt a célunk, hogy e két osztályozási rendszert alaposan ismerjék meg az ország zenei könyvtárosai, hiszen a készen kapott katalóguscédulákból csak akkor tudnak jól működő katalógust szerkeszteni, ha jól ismerik az osztályozási rendszer(ek) sajátosságait. A központi szolgáltatás tapasztalatai és a felhasználók visszajelzései alapján arra a meggyőződésre jutottunk, hogy a zeneművek osztályozásáról, a zenei információk feltárásának speciális kérdéseiről és a feltárás hazai gyakorlattal kapcsolatos kritikus pontokról széles nyilvánosság előtt kell beszélnünk.

A zeneművek feltárása

A zeneművet, mint bármely más művészeti alkotást elsősorban az alkotó személye határozza meg. Ez rendszerint a zeneszerző, vagy szerzői kollektíva, de lehet átdolgozó, feldolgozó, vagy technikai szakember. A zeneművek gyakran kapcsolódnak irodalmi alkotásokhoz, ilyenkor a felhasznált irodalmi mű szerzője (író, költő, librettista) is a szerzőségi adatsoporthoz tartozik. A zeneművet magát a címe, műfajának megjelölése, a letét (más szóval az apparátus, azaz annak a hangszernek, hangszereknek és/vagy hangfajoknak a megjelölése, amire a zenemű íródott), a szerző által adott vagy utólag kapott azonosító szám és a mű hangneme határozza meg. Ezen kívül lényeges jellemző még a mű keletkezésének ideje és stílusa, továbbá az sem lényegtelen szempont, hogy mely országban írták, melyik nép kultúrájának részét képezi. Hangfelvételek esetében fontos az interpretáció, a mű közvetítésének meghatározása, melyet az előadó(k), előadógyűjtés(ek) megnevezésével tehetünk egyértelművé. Ezen kívül ki kell fejeznünk azt a külső formát is, amelyen a dokumentum megjelent. Egy zenei tájékoztató rendszernek tehát a következő ismérveket kell visszakeresésre alkalmas formában tükrözni:

- alkotó
- alkotás (cím, műfaj, apparátus, azonosító szám) opusz, numero, műjegyzék-szám), hangnem, stílus (korszak)
- előadás
- földrajzi, etnikai vonatkozás
- fizikai hordozó.

A felsorolt jegyek egyrészt azonosító, másrészt informatív jellegűek.

A feltárást megelőzi a zeneművek bibliográfiai leírása, amelynek célja az azonosító adatok közlése. A feltárás kétféleképpen történik: a leírás alapján a besorolási helyek kijelölésével és a dokumentum osztályozásával.

A besorolási helyek meghatározásakor kizárólag nyelvi elemekkel dolgozunk. A szerző, cím, előadó. . . stb. szerinti besorolás mellett a földrajzi vonatkozás, apparátus, azonosító szám szerinti besorolás tulajdonképpen már az osztályozás feladatkörébe tartozik.

Osztályozás

A zeneművek osztályozására Magyarországon az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO), és a Flexibilis Zenei Osztályozás (FZO) a legelterjedtebb, de találunk tárgyszavas osztályozást és megkezdődött a zenei anyag számítógépes feldolgozása is.

Még mielőtt az ETO és az FZO alkalmazhatóságát részletesebben áttekintենék, szólnunk kell az osztályozási rendszerekkel szemben támasztott általános követelményekről.

A különböző osztályozási rendszerek közti választás nem lehet a konkrét rendszertől független döntés. Minden esetben azt a rendszert kell választani, amely a vele szemben támasztott követelményeknek jobban tesz eleget. A szempontokat nem az osztályozási, hanem a visszakereső rendszer konstrukciójából kell származtatni. Minden osztályozási kifejezés, szakjelzet életét a visszakereső rendszer – adott esetben a katalógus – határozza meg, s önmagában nem ítéltető meg. A jó katalógus eleget tesz néhány általában is megfogalmazható követelménynek. Ezeket a szempontokat a katalógus használatának gyakorlataiból lehet nyerni.

Az értékelés végeredményben a keresőtémák és a dokumentumtartalmak összehasonlításával történik, vagyis nem csak az osztályozó rendszer és a dokumentumtartalom között végzett folyamat. Az osztályozási rendszerek vizsgálatánál figyelembe kell venni:

1. A visszakereső eszköznek, azaz a katalógusnak az adott téma úgynevezett diszkrét tematikai felosztását kell adnia. Ez a feldarabolás nemcsak teljeskörű, hanem átfedéssel is kell legyen, mivel a keresőtémák más-más szempontból kérhetik ugyanazt az irodalmat. A felosztás útján nyert csoportok (osztályok) a szakirodalomban nagyjából egyenletes elosztást kell eredményezzenek. A nagyon zsúfolt osztályok alig vehetők figyelembe, ugyanakkor a ritkán használt osztályok szintén nem kívánatosak.

2. Egy szakterület, illetve a zenei szakirodalom csoportosítása végső soron homogén osztályok kialakítását kell hogy eredményezze. Zeneművek osztályozásánál célszerű úgy eljárni, hogy a művek tartalmának kifejezésekor a katalógusban a hasonló a hasonló mellé kerüljön.

3. Nem ajánlatos, hogy az osztályozásra használt fogalmak, kifejezések nagyon távol legyenek a keresőkérdések fogalmaitól. Ez mindenekelőtt e kifejezések átfogó (generikus) vagy bontottabb, részletezőbb, specifikusabb voltára vonatkozik. Egy példával illusztrálva: ha egy könyvtár „vokális zene” mélységig osztályoz, akkor ez a szempont aligha használható annak, aki vegyeskarra írt munkásdalokat keres. A katalógus tehát általában olyan mélységű felosztásban tegye lehetővé a művek visszakeresését, mint ahogyan egy átlagos keresőkérdés azt megfogalmazhatja.

4. Az állományfeltárás nagy ellentmondása abban rejlik, hogy az osztályozott dokumentum egyszer s mindenkorra megkapja azt a profilt, amely szerint életét elkezdi a katalógusban. A használó szempontjai viszont változhatnak, illetve a rögzítettől egészen eltérő metszetben merülhetnek fel. Arról sem szabad elfeledkezni, hogy az utóbbi tíz évben a zenében is nagy változások történtek (pl. régi hangszerek, műfajok, kéziratok felfedezése). Az osztályozás tehát akkor jó, ha lehetővé teszi a mű visszahívását a változó szempontok szerint. Ennek kétféle következménye van: egyrészt hogy több fogalommal kell leírni a műveket, másrészt pedig az, hogy az osztályozás során használható kifejezések szabad koordinálása válik szükségessé.

A továbbiakban bemutatjuk az ETO 78-as szakcsoportját, majd ismertetjük az FZO rendszerét és a két rendszer pozitívumainak, hátrányainak összevetésével megpróbálunk következtetést levonni alkalmazhatóságukra nézve.

ETO 78

A művészetek, szórakozás, sport mellett a zene az ETO 7-es főosztályának részét képezi. A táblázat utasítása szerint a „78-as osztályba kerülnek a zeneművek és a róluk szóló irodalom, a zenetudomány stb., továbbá a zenei gyakorlásra és a hangszerek használatára vonatkozó kérdések. . . további alosztályozásra .01/.08 korlátozottan közös alosztások szolgálnak, melyek a 7-es főosztály elején találhatóak. .0 (pont nulla) jelű korlátozottan közös alosztásból vezethetők le; a .08 Zeneművek formái korlátozottan közös alosztás azonban a 78-as osztályban sajátos jelentéssel került kidolgozásra”.⁴ A rendszer osztályozási lehetőségeinek illusztrálására nézzük meg a 78-as osztály vázlatos táblázatát.

ETO 78

	<i>Korlátozottan közös alosztások</i>		<i>Főbb szakcsoportok</i>
78.01	Általános kérdések	781	Általános zeneelmélet
		782/785	A zene fajtái. Zenei műfajok
78.02	Zeneművek előáll. technikája	782	Színházi zene
78.03	Zenei stílusok	783	Egyházi zene, vallásos zene
		784	Vokális zene. Ének.
78.05	A zene célja és alkalmazása	786/789	Egyes hangszerekre írt művek
78.06	A zenét érintő különféle kérdések	786	Billentyűs hangszerekre írt művek
78.07	A zenével való foglalkozás jellege	787	Húros hangszerekre írt művek
78.08	Zeneművek formái	788	Fúvós hangszerekre írt művek
		789	Ütős hangszerekre írt művek
78.082/086	Hangszeres művek formái		
78.087	Apparátusra és hangszerezésre vonatkozó formák		
78.087.6	Énekhangra írt mű		
78.087.61	Egy hangra írt művek		
	.612 Női hangra írt művek		
	.613 Férfi hangra írt művek		

Első megjegyzésünk a rendszerrel kapcsolatosan az, hogy ez az osztály nem tartalmazza a zene valamennyi, pl. esztétikai, szociológiai, filozófiai vonatkozását. Ezeket csak viszonyítással tudjuk kifejezni; pl.

zenepedagógia 78:37

zeneesztétika 78:111.852

Az egyes hangszerek oktatására vonatkozó irodalmat érdemes a hangszer számához viszonyítani: pl. 786.2:37 zongoratanítás. A 78.01 Általános kérdések. A zene elmélete esztétikája és filozófiája korlátozottan közös alosztás túl általános és összefoglaló, ezért nem használható.

A rendszer nem választja szét a zenei szakirodalmat és a zeneműveket, tehát egy zenemű, és a róla szóló irodalom azonos jelzetet kap.

Az egyes hangszerek kifejezésére sem ad minden esetben lehetőséget az ETO: így például teljesen hiányoznak a rendszerből a reneszánsz, barokk, sőt a mai kortárs hangszerek is, és sajnos ugyanez mondható el a vokális műfajokra is. Az ETO 78 gyakorlatilag a XIX. század zenei állapotát tükrözi, s ez magyarázza is egyben, hogy sok mindent nem vett, illetve nem is vehetett figyelembe.

Az instrumentális zene apparátusát főtablázati számmal, műfaját korlátozottan közös alosztással – új terminológiával elve nem önálló és különleges alosztással – fejezi ki. A vokálisoknál ez megfordul, a műfajt jelöli a főtablázati szám és az apparátust a nem önálló és különleges alosztás.

Például:	hegedű	szonáta
	787.1	78.082.2

Illetve vokálisoknál:

szoprán hangra írt	dal
78.087.612.1	784.3

Következetesebb volna a táblázat, ha főtablázati számmal fejezné ki az apparátust jelölő fogalmakat függetlenül attól, hogy énekes, vagy hangszeres előadásról van szó: tehát a hangszereket és hangfajokat egyaránt. A zenei formákat pedig alosztások segítségével. Célszerűbb volna azonban *valamennyi műfajt és valamennyi apparátust jelölő fogalmat főtablázati számmal kifejezni*, hiszen ezek a feltárásban és a visszakeresésben is egyenértékű szempontok.

A táblázat nem elég részletes és egyes zenei fogalmak kifejezése túlságosan bonyolult. Legszembetűnőbb ez a kamaraművek apparátusának kifejezésénél. A rendszer egyedül a vonósnégyesre ad egyszerűbb jelzetet, ami a kvartett jelzetét viszonyítja a hegedű jelzetéhez:

785.74:787.1.

Az így kapott szakszám jelentése: két hegedűre, brácsára és csellóra írt mű. Az egyéb, igen gyakori hangszerösszeállítású, azaz obligát együttesekre a táblázat nem gondol, így azokat hangszerenként mellérendelő viszonyítással, a kamaraösszeállítást jelölő jelzethez kell kapcsolni. A zongoranégyes jelzete:

785.74:786.2:787.1:787.2:787.3

(kvartett) (zg.) (hg.) (br.) (gka.)

Az előbbi példánál maradva, a zongoranégyes éppen húsz helyre lenne besorolható, ha a táblázat szabályai szerint az összes lehetőséget ki akarjuk fejezni.

A „kiegészítések és módosítások az ETO-hoz. 7. sorozat 6. szám (OMKDK, 1972. 3. p.)” új jelet vezetett be, ez a :: jel, mellyel a jelzetelemek sorrendjét rögzíthetjük. Ennek alkalmazásával példánk a zongoranégyes jelzete és besorolási helyei az alábbiak szerint alakulnak:

785.74 ::786.2::787.1 ::787.2::787.3

785.74::787.1 ::787.2::787.3::786.2

785.74::787.2::787.3::786.2::787.1

785.74::787.3::786.2::787.1 ::787.2

a további lehetőségek pedig így:

786.2::787.1::787.2::787.3::785.74

787.1::787.2::787.3::786.2::785.74

787.2::787.3::786.2::787.1::785.74

787.3::786.2::787.1::787.2::785.74

Ilyen bonyolult jelzetek alapján nemcsak a katalógus szerkesztése, hanem használata is nehézkes. Talán az lehetne a megoldás, hogy valamennyi obligát együttesre (trióra, kvartettre, kvintettre) a vonósnegyeshez hasonló egyszerű viszonyítási jelzetet alkalmaznánk.

Az osztály felépítésében nem érvényesül következetesen sem a homogenitás elve, sem a hierarchikus elv. Nézzük meg például az egyházi zene helyzetét:

783.2 Liturgikus zene

783.21 Mise

783.22 Mise része. Intriótus, Kyrie, Glória. . .

783.3 Egyházi oratóriumok. Passiók. Kantáták.

A mise és a mise részei egymásnak alárendelt fogalmak, tehát logikailag rész egész kapcsolatban állnak egymással, míg a táblázat mellérendelő viszonyt tükröz. Helyesebb lenne, ha a 783.21 Mise bomlana tovább és a részei is önálló jelzetet kapnának

tehát 783.21.1 Introitus

783.21.2 Kyrie. . .

A 783.3 szakszám alatt felsorolt három fogalom azonos jelzetet kap, tehát a katalógusban is azonos helyre kerülnek a kantátára, passióra és az oratóriumra vonatkozó dokumentumok, holott e három műfaj nem mosható egybe, jól elhatárolható különbség van köztük. Az oratórium epikus, dramatikus jellegű, a kantáta viszont lírai. A passió történeti fejlődése során háromféle formában jelentkezett: korál-passió, motetta-passió, és oratórium-passió. Tehát a passió jelzetét is további három részre kellene osztani.

Flexibilis Zenei Osztályozás

Az egyetemes tizedes osztályozás elvén nyugvó zenei feltárás problémái már a hatvanas években jelentkeztek, s a nemzetközi fórumokon (pl. a Zenei Könyvtárosok Nemzetközi Szövetségének értekezletein) heves vitákhoz vezettek. 1973-ban az angol Könyvtáros Egyesült (LA) Dewey-osztályozási szakbizottsága munkacsoportot szervezett az ETO 78-as szak revíziójára, de a javaslat csak jó néhány évvel később, 1980-ban jelent meg.* *Pethes Iván* 1966-ban mutatta be az általa szerkesztett, Flexibilis Zenei Osztályozásnak (FZO) nevezett rendszert, amely kizárólagosan a zeneművek osztályozására készült, s elvben az ETO elégtelenségeit volt hivatva orvosolni.³

Az FZO követi az ETO törvényeit, de annál rugalmasabb, és tetszőleges metszetű tárgyi-tartalmi feltárásra alkalmas. Bár az FZO-t ismertették a Zenei Könyvtárosok Nemzetközi Szövetsége, valamint a FID illetékes bizottságai előtt is, az elismerő vélemények

* Bővebben lásd. a *Cataloging and Classification Quarterly*. (5. vol. 1984. 2.no. pp. 57–66.) könyvismertetését.

ellenére nem vált nemzetközileg elfogadott zenei osztályozási rendszerré, noha elvetésre konkrétan soha nem került.

Az FZO segítségével négy metszetben – elméleti, gyakorlati, alkotói és előadói oldalról – tárhatók fel a zeneművek.⁵ Tekintettel arra, hogy a jelzetalkotás és az összekapcsolás az ETO elveit követi, az FZO nemcsak könnyen elsajátítható, hanem a 78-as osztály csatlakoztatásával akár be is építhető az ETO katalógusokba. Említettük, hogy a fogalomalkotás és kapcsolás minden lehetőségét átvette az ETO-ból, de különösen az aposztróf használatára épített, lehetővé téve a zeneművek apparátusának egyszerű kifejezését. A rendszer 3 fő területre tagolódik:

Korlátozottan közös alosztások	Főtáblázati számok	
	0 Zenetudomány zeneelmélet	1/9 Zeneművek
–1/–4 Zenetörténeti típuskorszakok	01 A zenetudomány elmélete 02 Zeneelmélet	1/4 Instrumentális zene
–5 Instrumentális művek formája	03 A zeneszerzés és interpretálás elm. és gyak.	1 Szólóhangszerrel írt művek
–6 Vokális művek formája	04 A zeneszerző oktató, előadó személye	2 Szólóhangszerek együttese. Kamaraművek.
–7 Színpadi művek formája	05 A zenei szervezet 06 A zene határter.	3 Zenekarra írt művek
–8 Iskolák. Átiratok	07 Zenetörténet	4 Szólisták zenekari kísérettel vagy egyéb hangszerek kíséretével
–9 A zene megjelenésének külső formája	08 Népzene 09 Segédkönyvek	5/8 Vokális zene 5 Szólóének 6 Vokális szólisták együttese 7 Kamaraművek 8 Szólisták, kórus és zenekarra írt művek 9 Zenei összkiadások Gyűjtemények alosztás 1/8 szerint

E három főcsoport, valamint az ETO segéd táblázatok felhasználásával valamennyi, a zenében használatos fogalom kifejezhető. A főtáblázati jelzetalkotás egyszerű és megfelel annak a követelménynek, hogy bármely összeállítású apparátus könnyen kifejezhető legyen. Az 1-es és 5-ös főosztály adja az alapot, itt találhatóak a különböző hangszerek, illetve hangfajok, a 2, 4, és a 7, 8 osztály ezek alapján kombinálható. A *mnemotechnikai jelzeteknek* nagy szerepük van a jelzetalkotásban. Az osztályok elején utasítást találunk a jelzetek képzésére. Megszüntetendő azonban a 9-es főosztály. A táblázat szerint ide a gyűjtemények, zenei összkiadások kerülnének. Véleményünk szerint ez formai szempont, a 9-es korlátozottan közös alosztásoknál van a helye, a zeneművek külső megjelenési formájánál.

A táblázat kidolgozása igen alapos, részletes bontásban szerepelnek pl. a zenei formák. Sajnálatos, hogy a rendszer nem egészül ki betűrendes mutatóval.

A *jelzetek kapcsolására* bőségesen találunk példát a táblázatban. A főosztályok elején a példák, egyazon típus szakozására kétféle lehetőséget is kínálnak. Fontos azonban, hogy könyvtáron belül döntsünk az egyik, vagy másik lehetőség mellett, és következetesen ugyanazt a megoldást használjuk. A versenyművek például a 4-es főosztályba tartoznak, mely a 3-as zenekar és 1-es szólóhangszerek segítségével képezhető. A jelzetalkotás egyik módja:

4-eshez a zenekar 39 számát csatlakoztatjuk, majd a szólóhangszer számát az egyes elhagyásával ' (aposztróf) segítségével

pl. Mendelssohn-Bartholdy, Felix: É moll hegedűverseny.

439' 41

A jelzetalkotás másik módja, ha a 4-eshez a szólóhangszer(ek) számát csatlakoztatjuk, a táblázat szerint az 1-es elhagyásával, majd ehhez ' (aposztróf) segítségével a zenekar számát

Az előbbi példánk szákszama így:

441'39

Ez a megoldás zenei szempontból szebb, jobban kifejezi a versenymű lényegét. Versenyműveknél ugyanis a szólóhangszeré a vezető szerep, a zenekar általában csak kísér. A táblázat hibája viszont, hogy kettősversenyek szakozásánál, – ilyenkor a két hangszert a 2-es főosztály alapján fejezzük ki – a 2-es főosztályban a főosztályt jelölő 2-est nem hagyja el. Az 1-es főosztályban viszont az 1-es elhagyását javasolja. Ebből komoly keveredés keletkezhet, ugyanis ilyen módon képezve a kürtverseny jelzete 422'39 és bármely kettősverseny jelzete is 422-vel kezdődik

pl: fuvola-hárfa kettősverseny

422'11'51'39

A katalógusban tehát egymás mellé kerülnek az egy hangszerre és a két koncertáló hangszerre írt művek, pontosabban a kürtverseny és a kettősversenyek cédulái keveredni fognak. A jelzetalkotásban érdemes a második lehetőséget választani azzal a megkötéssel, hogy az egy hangszerre írt versenyművek szakozásánál kiírjuk a hangszerek 1-es, főosztályt jelölő számát. Így a fent említett példák helyes szákszama:

412.2'39   kürtverseny

422.11'51'39   fuvola-hárfa kettősverseny.

A 4-es főosztályba először az egy szólóhangszerre írt művek, majd a két, három stb. koncertáló hangszerre és zenekarra írt művek következnek.

A gyakran előforduló, ún. obligát együttesek szakozására külön, speciális jelzeteket kínál a táblázat. Ennek óriási előnye, hogy ilyenkor nem kell a hangszereket, illetve hangfajokat egyenként kiírni. Az obligát együttesek jelzeteit a 2-es és 6-os főosztály elején találjuk meg:

234.1	Vonóstrió	hegedű, brácsa, gordonka
236.1	Zongoratrió	zongora, hegedű, gordonka
244.1	Vonósnégyes	2 hegedű, brácsa, gordonka
241.1	Fúvósnégyes	fuvola, oboa, klarinét, fagott

246.1	Zongoranégyes	zongora, hegedű, brácsa, gordonka
254.1	Vonósötös	2 hegedű, 2 brácsa, gordonka
256.1	Zongoraötös	zongora és vonósnégyes
251.1	Fúvósötös	fuvola, oboa, klarinét, fagott, kürt

Vokális együtteseknél külön jelzetet kapnak a kíséret nélküli és a kíséretes obligát együttesek:

623	SA hangokra írt vokálduó
627	SA hangokra írt vokálduó zongorakísérettel
624	TB hangokra írt vokálduó
628	TB hangokra írt vokálduó zongorakísérettel
633	SSA hangokra írt vokáltrió
637	SSA hangokra írt vokáltrió zongorakísérettel
643	SSAA hangokra írt vokálkvartett
647	SSAA hangokra írt vokálkvartett zongorakísérettel
644	TTBB hangokra írt vokálkvartett
648	TTBB hangokra írt vokálkvartett zongorakísérettel
643.4	SATB hangokra írt vokálkvartett
643.8	SATB hangokra írt vokálkvartett zongorakísérettel
653.4	SATBarB hangokra írt vokálkvintett
657.8	SATBarB hangokra írt vokálkvintett zongorakísérettel
683.4	SSAATTBB hangokra írt vokáloktett
687.8	SSAATTBB hangokra írt vokáloktett zongorakísérettel

Véleményünk szerint a vokális zenében részletesen kerültek kidolgozásra az obligát együttesek. Az ezektől eltérő hangszer- vagy hangfajösszeállításoknál kötelesek vagyunk a hangszereket, illetve hangfajokat egyenként kiírni. Pl.: kvartett oboára, klarinétra, hegedűre és zongorára

241.4'15'41'61

A zenei stílusok, formák, műfajok kifejezése a korlátozottan közös alosztások segítségével történik. A –1/–4 Zenetörténeti stílusok helyett alkalmasabb az ETO 7.03 Művészeti típusok és művészi hatások korlátozottan közös alosztást használni. A –5/–7 a zenei formák kifejezésére szolgál, alaposan kidolgozott csoportok.

Az FZO jelzetalkotásában a zenei apparátus és a zenei forma számszáma nem kapcsolódik össze, a két metszet külön-külön jelzetet képez.

A katalógusban előre kerülnek a –5/–7-es műfaji jelzetek A –9-es korlátozottan közös alosztás bizonyos jelzetei abban az esetben igen lényegesegek, ha a gyűjteményben kották, hanglemezek és hangszalagok egyaránt vannak, és integrált katalógusban helyezük el a cédulákat.

A kis formák, zsánerdarabok –54-be, a táncformák a –56-ba kerülnek a forma névalosztásával. Az utasítás szerint a –54 és a –56 szakcsoportokban a további besorolás a névalosztás betűrendje szerint történik. Az egyedi vagy névalosztásnál igen fontos, hogy a fogalmak megnevezésére mindig ugyanazt a névformát, azaz nyelvi alakot használjuk. Tehát a nocturnus, nocturne, noktürn mindig –56 Noktürn legyen!

ETO 78 és FZO alkalmazása a központi feldolgozásban

Mint már korábban említettük, a hangfelvételek központi feldolgozása 1975-ben indult meg. Az osztályozás alapelveit Pethes Iván fogalmazta meg. A legfőbb elv az volt, hogy a zeneműveket két metszetben, a zenei műfaj és az apparátus oldaláról egyaránt feltárjuk. Ez azt jelentette, hogy a műfaj és az apparátus jelzetét egyik osztályozásban sem kapcsoljuk össze. Ezzel lehetővé vált, hogy a visszakeresés során az apparátus és a forma oldaláról feltett kérdésre egyaránt válaszolni tudunk. Ha a jelzetet összekapcsoljuk, csak az egyik megközelítési mód lehetséges. A rendszer prekoordinált szerkezetéből fakadó zártágát, merevségét lehetett kicsit oldani ily módon. Nézzük meg pl: Mendelssohn-Bartoldy: G moll hegedűverseny Op.64 ETO és FZO jelzeteit:

<i>ETO</i>		<i>FZO</i>
785.082.4	versenymű	1–515.1
785.787.1:787.11	hegedű és zenekar	414.1'39

A katalógusban 785.082.4 illetve 1–515.1 jelzet alatt megtalálhatjuk a gyűjtemény valamennyi versenyművét. Másodlagos besorolási elemként a szólóhangszert kell tekinteni, tehát a versenyművek száma mögött szólóhangszerenként csoportosítjuk az anyagot. A másik visszakeresési lehetőség, ha az apparátus szerint, tehát jelen esetben hg. zk-ra írt műveket keresünk.

Vegyünk egy másik példát a vokális zenéből: Wagner, R. Wesendonk Lieder jelzetei a következők:

<i>ETO</i>		<i>FZO</i>
784.3=30	dal (lírai)	1–641.3=30
784.087.612.6:785.11	Alt és zenekar	572'39

Ha tehát dalokat keresünk a 784.3, illetve 1–641 szakjelzet mögött sorakozó leírások nyújtják a releváns irodalmat. Ha alt hangra írt műveket kért a felhasználó a 784.087.612.6, illetve 572 szakjelzethez kell irányítanunk.

A központi feltárás tapasztalatai, az osztályozás nehézségei

A központi ellátásban feldolgozott felvételek tartalmi felosztása a következő: komoly zene, népzene, jazz, irodalom (vers, próza, gyermekirodalom). (Az irodalmi felvételek osztályozása az ETO 8-as osztálya alapján történik.)

A zenei hangfelvételek osztályozásánál a táblázatok hiányosak és nem mindig alkalmasak a finomabb részletek kifejezésére. Vegyük sorra ezeket:

A komoly zene

A régi zene reneszánsza, és a legújabb zene új fogalmak bevezetését, beépítését sürgeti a táblázatokba. Nincs lehetőség a régi hangszerek meghatározására. Egy barokk fuvola, vagy hegedű nem azonos a mai fuvolával vagy hegedűvel. Nem mindegy, hogy a felvétel a művet eredeti, régi hangszereken, vagy mai hangszereken játsszák. Az ETO 78-as osztályában egyáltalán nincs lehetőség a régi hangszerek kifejezésére.

Az FZO-ban valamennyi hangszernél .9-es alosztással a történeti típusok címszó alá csatlakoztathatók a régi hangszerek. Gondot okoz a régi és a modern műfajok meghatározása mindkét rendszerben. Az ETO is és az FZO is kiegészítésre, bővítésre szorul.

Ugyancsak komoly probléma az egyházi zene osztályozása. Az ETO vázlatos ismertetése kapcsán már volt szó erről, az oratórium, passió, kantáta példáján. Bár az FZO e téren részletes, alapos, mindkét rendszernél gondot okoz a különböző egyházak zenéjének egyszerű, és egyértelmű meghatározása, különválasztása.

Népzene

A népzene műfajainak és hangszereinek kifejezésére az ETO-ban egyáltalán nincs lehetőség. Az FZO műfaji bontása elég árnyalt, a hangszereknél pedig az újabban használatos népi hangszerek száma beépíthető a táblázat .8 népi típusok alosztásához. A népzenei osztályozásnál először is két alapvető csoportot kell egymástól egyértelműen elválasztanunk: az eredeti népzenei és a népzenei feldolgozásokat. A központi ellátásban az idők folyamán az alábbi konvenció született a népzene osztályozására.

eredeti lejegyzés

ETO

398.8(= . . .)

784.4(= . . .)

feldolgozás

398.8(= . . .)

784.4(= . . .).088

FZO

1–59(= . . .)

1–69(= . . .)

1–893.1(= . . .)

1–891.5(= . . .)

A népzene apparátusának kifejezésére az FZO-ban találunk jelzetet. Az ETO-ban a népi hangszerek pontos meghatározása nem lehetséges. A népi zenekar kifejezésére a központi cédulákon a következő megoldást vezettük be:

785.16(3/9)

a kizsenekar jelzetét földrajzi alosztással
népi zenekarrá alakítottuk

Jazz

A jazzre egyik rendszer sem gondolt. Ebben a műfajban a hangszerek nem különlegesen, a táblázatok segítségével pontosan meghatározhatók. A jazz-zenekar kifejezésére az ETO-ban a 785.161 jazz-tánc- és sramlizenekarra írt művek az FZO-ban a 314 Tánczenekarra írott művek jelzetét használjuk. Ezt azért is tehetjük, mert a tánczenét központilag nem dolgozzuk fel. Természetesen, ahol a gyűjteményben tánczenei anyag is van, ott a tánczene kifejezésére más jelzetet kell alkalmazni.

A jazz-műfajok meghatározására egyik rendszer sem ad lehetőséget. Ezért új számot kellett alkotni, illetve egy régit lefoglalni ennek a műfajnak a kifejezésére.

ETO

784.083.626

784.76

hangszeres

vokális

FZO

1–577

1–677

Ez csak átmeneti megoldásnak tekinthető. A jazz műfaji bontása, különféle formáinak összegyűjtése, rendszerezése után a táblázat bővítését is el kell végezni. Hiszen ez az osz-

tályozási szint csak addig elegendő, amíg a gyűjteményekben szórványosan fordulnak elő jazzfelvételek, illetve a keresések nem specializálódnak a műfajon belül.

***

Összefoglalva a két osztályozási rendszerről és a zenei feltárás hazai gyakorlatáról mondottakat, megállapítható, hogy a Pethes Iván által kidolgozott FZO alkalmasabb a zene osztályozására, mint az ETO.

Az FZO a zene speciális követelményeinek megfelelő felépítésű, segítségével a zene valamennyi metszetét ki tudjuk fejezni. A rendszer biztosítja, hogy a könyvtár állományának és a keresési szempontoknak megfelelően a csoportok nagyjából egyenletesek legyenek. Az összetartozó fogalmak alkotják az osztályokat, s az osztályok homogének. A feltárás mélysége az általános keresési szempontoknak megfelelő, a használói igényekhez igazítható. Jelzetalkotása egyszerű, a fogalomalkotás valamennyi lehetőségét alkalmazhatjuk. Az osztályozás és visszakeresés gyorsabb és pontosabb, mint az ETO 78 segítségével. Előnyei mellett meg kell említenünk, hogy szemben az ETO-val a rendszer nem kapcsolódik a nemzetközi gyakorlathoz, de az ETO ismerete nélkül sem használható. Sajnálatos, hogy az FZO-t hazánkban ma még nem nagyon ismerik a zenei könyvtárosok. (Ennek legfőbb oka az, hogy az 1967-ben kis példányszámban közreadott táblázat jelenleg nem kapható és a meglévők is nehezen hozzáférhetőek.) Kisebb szépséghibája a táblázatnak az is, hogy nem készült hozzá betűrendes mutató, tehát a szakterületet kevésbé ismerők számára a használata kicsit nehézkes.

Az ETO nemzetközileg elfogadott és használt osztályozási rendszer. Tapasztalataink szerint azonban a 78-as osztálya nem alkalmas a zeneművek megfelelő feltárására. Az alkotások részletesebb bontása, a jelzetalkotás egyszerűsítése, új fő táblázati számok bevezetése fokozhatná a rendszer használhatóságát. Az ETO használata mellett szól viszont, hogy a hazai közművelődési könyvtárak többségében az ETO-t tükröző katalógust szerkesztenek.

Rónai Tamás korábban már említett cikkében felveti a zenei osztályozással foglalkozó szakemberek dilemmáját is: melyik szakrendszert használjuk, az ETO-t vagy az FZO-t?

Ha a rendszerek alkalmazhatóságát nézzük, feltétlenül az FZO mellett kell döntőnünk, mert az megfelel a szakterület speciális követelményeinek, alkalmas számítógépes feldolgozásra. Azoknak a könyvtáraknak, amelyek választás előtt állnak, még nem döntöttek el melyik rendszerrel dolgozzanak, egyértelműen az FZO-t javasoljuk. Azokban a könyvtárakban is megoldható az FZO használata, ahol ETO rendszerű integrált katalógus van, az FZO jelzetek 78 csatlakoztatásával beépíthetők az ETO katalógusba. Az már nehezen képzelhető el, hogy azokban a könyvtárakban, ahol eddig ETO szerint osztályozták a zenei anyagot, áttérjenek egy másik rendszerre, s egész anyagukat újra feltárják. (Ehhez segítséget nyújtana egy ETO-FZO konkordancia táblázat.) A hazai gyakorlatban a két rendszer egymás mellett élése továbbra sem kerülhető el. Számolnunk kell azzal is, hogy előbb meg kell tanítani a könyvtárosokat az FZO használatára, és mindenképp gondos-

kodni kellene a táblázat újradiadásáról. (A KMK 1986 február – márciusában rendezett „Katalóguszerkesztés és szakozás a zenei könyvtárban” című szaktanfolyamán az ETO mellett az FZO is tantárgy volt.)

Hangsúlyoznunk kell, hogy mindkét rendszer továbbfejlesztésére égető szükség van. Nem halasztható tovább a régi zene, a legújabb zene, az egyházi zene, a népzene, valamint a jazz osztályozására alkalmas jelzetek kidolgozása, bármelyik rendszer használata mellett dönt is a kollektív, illetve szakmai bölcsesség.

Az Országos Könyvtárügyi Tanács Osztályozási Szakbizottsága 1985-ben napirendre tűzte a zenei osztályozás kérdését. A szakbizottság megbízásából *Surján Miklós*, a Baranya Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese felmérte a magyarországi helyzetet, előtanulmányt készített, és javaslatokat tett a zenei osztályozás továbbfejlesztésére. Az OKT Osztályozási Szakbizottsága a zenei osztályozással foglalkozó szakemberek bevonásával 1986 május 7-én megvitatta *Surján Miklós* anyagát. A bizottság tagjai egyetértettek abban, hogy mindkét rendszer bővítésre szorul. A zenei osztályozás megújításával kapcsolatosan az első feladat az osztályozáshoz szükséges fogalomkészlet kialakítása. Ez az FZO anyagának kibővítésével könnyen megoldható. Első lépésben tehát az FZO revízióját végzik el, s ennek segítségével gondolni lehet az ETO átdolgozására is.

IRODALOM

1. *RÓNAI Tamás*: A megyei könyvtárak tárgyi katalógusairól = Könyvtári Figyelő. 31.évf. 1985. 2.szám 160–168.p.
2. Thesaurus. Zur Erschliessung von Musik nach Anlass, Zweck und Inhalt. Bearb. von Klaus Scheider. Berlin, 1982, Deutscher Bibliotheksinstitut. 135 p.
3. *GÓCZA Gyuláné*: Új Hangfelvételek. Egy szolgáltatás múltja és jelene = Könyvtáros. 34.évf. 1984. 10.szám 600–601.p.
4. Egyetemes Tizedes Osztályozás. Teljes kiadás. Bp. Közgazd. és Jogi Kiadó. 7. Művészeti Szórákozás. Sport. 1970.; Segédtablázatok. 1969.
5. *PETHES Iván*: A flexible classification system of music and literature on music. Bp. 1967. KMK. XV, 49 p.
6. *UNGVÁRY Rudolf*: Az osztályozás alapjai. Bevezetés az információkereső nyelvek elméletébe. Kísérleti oktatási anyag. Bp. 1982. OSZK-KMK. 116 p.

Rövidítések

A	alt	No.	numero
B	basszus	OP.	opusz
Bar	bariton	S	szoprán
br	brácsa	T	tenor
gka	gordonka	zg	zongora
hg	hegedű	zk	zenekar